

**ANDORKA RUDOLF SZÜLETÉSÉNEK 75. ÉVFORDULÓJA ALKAL-
MÁBÓL RENDEZETT EMLÉKKONFERENCIA**

Budapesti Corvinus Egyetem III. előadó

2006. október 9-10.

Szász Antónia

A progresszív judaizmus társadalmi beágyazódása Ma-
gyarországon

Társadalmi és gazdasági integráció szekció

2006. október 10.

Budapesti Corvinus Egyetem

A progresszív judaizmus egy reformer zsidó vallási mozgalom és ideológia. A liberális judaizmusból nőtte ki magát, mely az 1830-as években bontakozott ki Németországban, s amelynek újfajta vallásfilozófiáját a közép-európai zsidó értelmiség nagy nemzedéke fektette le: Martin Buber, Gershom Scholem, Franz Rosenzweig (ld. Löwy 1988). Szemlélete rokon a Martin Buber-i gondolattal, mely a törvények értelmét kereső, azok szellemében cselekvő vallásosságot tartja a zsidóság követendő példájának a háláchikus¹, a vallási törvényeket betű szerint követő életforma helyett.

Német hatásra, hasonló alapelvek mentén fejlődött ki az Amerikai Egyesült Államokban a reform judaizmus az 1910-es években, s ott is terjedt el leginkább, mivel életképes választ adott az amerikai kultúra növekvő szekularizációjára és az asszimilációs nyomásra. (Ld. Silverstein 1994.)

A liberális és a reform judaizmus követőit – röviden: a reformzsidókat – tömöríti a Progresszív Judaizmus Világszervezete (World Union for Progressiv Judaism, röviden WUPJ), amely 1928-ban alakult meg Berlinben. A WUPJ ma Amerikában, Izraelben, Nyugat-Európában és több kelet-európai országban képviselteti magát; több ezer zsinagóga a tagja és 1,5 millió hívő tartozik hozzá. Követőinek számarányát tekintve a progresszív judaizmus a legnépesebb zsidó vallási irányzat a világ zsidóságán belül.

Magyarországon két közösség a WUPJ elismert tagszervezete. 1992-től az egyetlen ilyen magyarországi szervezet az 1992-től egyesületként, 2004 decemberétől pedig hitközségként bejegyzett Szim Salom² Progresszív Zsidó Közösség volt, élén egy női rabbival. 2006 júniusában – az akkor már több mint 200 fős tagsággal rendelkező – Szim Salom Közösségből kiváltak egy csoportja megalakította, és egyesületként bejegyeztette a Bét Orim³ Progresszív Zsidó Közösséget, amely szintén felvételt nyert a WUPJ-ba.

Jóllehet külföldön – főként Nyugaton – a progresszív judaista mozgalom sok követőre talált, Magyarországon még nem hódított teret. A vallási előírások újraértelmezése, a hagyományokhoz való eltérő viszonyulás, egyben a női rabbi léte miatt különösen szembetűnő szerep-egalitárius eszmeiség rendkívüli ellenállásba ütközik a hazánkban bevett irányzatok (az ortodoxia, a neológia és a status quo ante⁴; újabban pedig az ultraortodox kabbalisztikus-misztikus lubavicsi hászidok és a modern ortodoxia) részéről. Ennek a helyzetnek a feloldása-

1 A héber *'háláchá'* szó „járható ösvényt”, „járt utat” jelent. A zsidó rituális törvények összegzését vagy a zsidó tradíció összefoglaló megnevezését értik rajta. A Tórában (Mózes Öt Könyvében) található törvényeken kívül ugyancsak háláchikus értékűek a későbbi törvényhozók által hozott döntések. A Tóra, az ún. Írott Tan ugyanis nem részletez minden törvényt, s így a benne említett szűkszavú törvényeket az ún. Szóbeli Tan tudósai fejtették ki és értelmezték. Azért hívják „járható ösvénynek”, mert megmutatja a zsidó ember számára, hogyan kell élni, sok-sok norma, magatartási szabály megtartása által. A *Sulhán Áruach* a háláchá kodifikációja: tartalmazza mindazokat a törvényeket, amelyeket a vallásos zsidó embernek be kell tartania. Ennek a gyakorlati élet szempontjából összeállított kivonata a *Kiccúr [rövidített] Sulhán Áruach*.

2 A 'Szim Salom' jelentése: „Adj békét!”. Ez az Ámidá, vagyis „állva mondandó ima”, a S' mone eszre b'ráchot („18 áldás”) utolsó áldása. Az egyik legősibb áldás a zsidó liturgiában.

3 A 'Bét Orim' jelentése: „Fények háza”. Az elnevezés utal egyrészt a Sábbiti (a Szombat fogadására gyűjtött) gyertya fényére, és általában az ünnepi fényekre, másrészt pedig arra, hogy ebben a közösségben nyitottak a gondolati sokféleségre, megfér náluk többféle tudás és gondolat „lángja” (ezt fejezi ki a többes szám).

4 Azok, akik szigorúan törvénykövető életmódot már nem tudtak vagy nem akartak folytatni, de a vallási reformot túl nagygnak, túlon túl liberálisnak ítélték, deklarálták, hogy a zsidó vallási hagyományok ennél nagyobb megőrzését igénylik, s megalapították a zsidó vallás ún. konzervatív irányzatát. Magyarországon a magát a konzervatív irányzattal rokonító neológ irányzat ettől eltérő történelmi úton jött létre. Az 1868-69-es „országos zsidó egyetemes gyűlésen” hozták létre a kongresszusi vagy neológ egyházi szervezetet. A neológok a zsidó tradíciót megpróbálták a modernizációval és a zsidóságnak a többségi társadalomba való asszimilációjával összeegyeztetni. Ez azt jelentette, hogy a zsidó tradíciók és törvények szellemében igyekeztek fenntartani a múlt szokásait, de nem zárkóztak el attól, hogy ezek egy részét indokolt esetben módosítsák, tehát kizárólag akkor, ha ezt a változó körülmények valóban szükségessé teszik. Tőlük elhatárolódva alakult meg 1871-ben a Magyarországi Autonóm Ortodox Hitközség. Azok az izraelita hitközségek, amelyek egyik szervezethez sem csatlakoztak, hanem megmaradtak az egyetemes gyűlés előtti jogállapotban, status quo ante néven ismertek.

ért a Szim Salom Közösség megalakulása óta küzd – gyakran külföldi (elsősorban angol és amerikai) progresszív zsidó szervezetek segítségével.

Minthogy a Bét Orim Közösség még csak szárnyait bontogatja, jelen tanulmányomban a hazai progresszív judaista mozgalom kapcsán a Szim Salom Közösségről fogok beszélni, melynek társadalmi integrációját több aspektusból közelítem meg. A hívek oldaláról áttekin-tem a felekezeti vonzás fontosabb elemeit: vagyis azt, hogy milyen igényeknek tesz eleget a mozgalom, továbbá, milyen funkciót – illetve milyen hiányt – tölt be egyrészt a hívek életében, másrészt a társadalomban. Intézményi oldalról megvizsgálom, hogyan illeszkedik a progresszív irányzat a hazai zsidóság életébe, illetőleg a zsidó vallási mezőbe: milyen az elfogadottsága, melyek az elutasításának okai, milyen lépéseket tesz a közösség az integráció érdekében, s hogyan változik a közösséghez való viszony e lépések hatására.⁵

Elsőként a progresszív irányzat főbb újításait veszem górcső alá, hiszen a tágabb vallási mezőben ezek indukálják az egyéni ellenszenvet és az intézményi ellenállást.

A vallási megújulás tartalmi (azaz ideológiai, teológiai) és formai (rituális/liturgikus, szokásbeli) jegyekben egyaránt jelentkezik.

A reformer irányzatok hívei a Tórát és a tórai törvényeket nem isteni eredetűnek, hanem Isten által ihletett, ám emberek által írottak tételezik. Következésképp a parancsolatokról másképp gondolkodnak, mint a hagyományos irányzatokban, ahol azokat transzcendens eredetűnek vélik, s emiatt betartásuk számukra kategorikus kötelességnek minősül. A progresszív zsidók a vallási törvények betartását nem betű szerint, hanem azok szellemében tartják megfelelőnek, és ekképp ajánlják. A parancsolatokat nem feltétlenül a híres Tóra-magyarázók alapján interpretálják, hanem szabadon elmélkednek róluk, és adekvátnak ismerik el saját értelmezéseiket is.

A progresszív irányzat hívei, mindazonáltal, céljuknak tekintik a zsidó tradíció megismerését, ám azt nem statikusnak, hanem folyamatosan változónak tartják, amely reagál a társadalmi változásokra, és az egymást követő nemzedékek tapasztalatait, a különböző kultúrák hatásait is magába építi.

Ideológiájuk és a tradícióhoz való eltérő viszonyulásuk folyamánya a vallási törvények újraértelmezése, a szertartások bizonyos mértékű racionalizálása (számuk csökkentése, hosszuk lerövidítése, a hagyományos kezdési időpontok elcsúsztatása), hogy a modern ember életritmusának jobban megfeleljenek. Életformájuk nem szigorúan törvényorientált. Kinyilvánítják azt, hogy számukra bizonyos vallási előírások prioritást élveznek, míg másokat mellőznek, mivel azokat csupán egy adott történelmi korban ismerik el relevánsnak. Szerintük mindenkinek jogában áll a parancsolatokat a maga számára hierarchikusan rendezni, mindenkinek magánügye, hogy – néhány alapvető előíráson túl – milyen parancsolatokat tart be – s ezért nem is kéri számon. (Így például azt sem, hogy valaki kóser háztartást vezet-e).

A progresszív zsidók úgy gondolják, hogy a zsidó tradíciónak a mai embert megszólítónak kell lennie, ezért megváltoztatása, új elemekkel való gazdagítása megengedhető. Az istentiszteletekből kihagyják az ismétléseket, nem ragaszkodnak az imák eredeti szövegéhez, olykor formai újításokkal a mai kornak megfelelővé és személyessé teszik, sőt, elfogadhatónak tartják újabb imák kitalálását is (pl. a kórházban fekvők vagy repülőútra készülők számára).

5 A Szim Salom Közösségben évek óta kutatok. 1999-2000-ben intenzív, résztvevő megfigyelésen alapuló kulturális antropológiai terepmunkát is végeztem, amelynek során nagy hangsúlyt fektettem rítusaik és nevelő tevékenységük megismerésére és elemzésére. (Ld. Szász 2002) Azóta nem veszek részt a közösség minden egyes összejövetelén, továbbá rituális és közösségi életüket egy – a korábbiaknál – tágabb kontextus részeként vizsgálom. 1997-től kezdődően végzek kutatásokat a magyarországi zsidóság szekuláris és vallási közösségeiben. E tapasztalatok nagyban segítettek abban, hogy érzékeljem a hazai zsidóságban – manifeszt vagy látens módon – kibontakozó tendenciákat, meg tudjam ragadni a különféle irányzatok közötti különbségeket, továbbá, finomabban be tudjam tájolni az általam vizsgált reform közösség hazai – elsősorban más hitközségek közötti – helyzetét. Más közösségekben való ismertségem, elfogadott helyzetem lehetővé tette, hogy rákérdezzek a reform irányzatról való vélekedésekre, kérdéseimre őszinte választ remélhessek, és az erőszakos firtatás érzete nélkül tudakozódhassak a vélekedések okairól.

Természetesnek tartják azt is, hogy a tradíció magába építi a szekuláris világban megjelenő, számukra értéket képviselő ideákat. Ennek egyik ékes példája az, hogy a világi életben növekvő emancipáció némi fáziskéséssel ugyan, de maga után vonta az emancipációs törekvéseket a vallási életben is. A progresszív irányzatban nincs kitüntetett szerepe Áron főpap leszármazottainak, a kohanitáknak és a lévítáknak sem, akiket a hagyományos irányzatokban egyfelől bizonyos kiváltságok illetnek meg, másfelől pedig – jórészt kiváltságaik megőrzése érdekében – több előírás vonatkozik rájuk.⁶ A progresszív judaizmus ezenkívül elkötelezett amellett, hogy a férfiak és a nők egyenlő eséllyel vegyenek részt a vallási, társadalmi és közösségi életben, beleértve bármely zsinagógai poszt, akár a rabbi hivatásának betöltését is. A nők rituális tér- és tárgyhasználata ennek folytán nem különbözik a férfiakétól: nem kell a férfiaktól, családjuktól elkülönülve ülniük, „felmehetnek” a Tórához a hetiszakaszok olvasásakor, magukra ölthetik az imaszíjakat és az imasálat.⁷ Az egyenjogúság a házasság körüli jogokban és szokásokban is megmutatkozik. A reform esküvőn a házasulandók egyenrangú, aktív félként vesznek részt, és a házasságlevél kölcsönös kötelezettségeiket rögzíti. Míg hagyományosan a válás vallási eljárását csak a férj kezdeményezheti, addig a progresszív mozgalomban a nő is adhat hivatalos írást volt férjnek arról, hogy vallási értelemben is semmis a frigyük. (Ennek híján, amennyiben újrَاهázasodik, a második házassága tiltott kapcsolatnak minősül, és születendő gyermekének tilos elfogadott kapcsolatból születettel házasodnia.)

A progresszív judaista ideológiát és gyakorlatot a többi zsidó vallási irányzat elfogadhatatlannak tartja, mivel számukra az Isten által kijelölt „járható zsidó út”, a háláchá, egységes egészként követendő etalon, megváltoztatása megengedhetetlen.⁸ Továbbá, sokan gondolják úgy – és nem csupán a vallásos, hanem a szekuláris zsidók körében is –, hogy a diaszpórában élő zsidóságot évszázadokon át a zsidó tradíció fenntartása, a zsidó tanítások által közvetített hagyományos értékek és normák szerint való életvitel őrizte meg. Ebből következően, a hagyományos érték- és normarendszer feladása, illetve az attól való nagyfokú eltérés a zsidóság mint olyan fennmaradását veszélyezteti.

A progresszív judaizmus követői viszont úgy látják, a tradícióörzők száma rohamosan fogy, mozgalmuk viszont az asszimilált rétegek számára a megnövekedett szekularizáció közepette is alternatívát nyújt a zsidó vallás és hagyomány megismerésére és követésére, ezáltal pedig komoly szerepet játszik a zsidó hagyományok megőrzésében, a teljes zsidó identitásvesztés elkerülésében.

Ha megvizsgáljuk a vallási megújulás említett változatait, azt találjuk, hogy mindegyik gyökerénél makroszinten bekövetkező társadalmi-kulturális változások állnak, illetve mikroszintű átalakulások: a vallási megújulást képviselő csoportok társadalmi helyzetének, értékeinek és értékítéleteinek, intencióinak megváltozása. A vallási megújuláshoz vezető, világsszerte tapasztalható motívumok közül kiemelendő a modernizáció, a gondolati szabadság általános kívánalma, az emancipáció mind szélesebb körű kivívása, a zsidóságnak a többségi

6 A kohaniták Áron főpap leszármazottai. (Áron főpap Mózes öccse. Az ő vezetésükkel szabadult meg sok zsidó az egyiptomi rabszolgaságból.) A lévíták Lévi törzsének azon tagjaitól származnak, akik nem tartoznak Áron leszármazottai közé. A kohanitáknak tehát főpapi családból kell származniuk, mely származás apai ágon öröklődik; nem házasodhatnak elvált nővel, özvegygel vagy betérttel, mert akkor elveszítik kohanita származásukat. Hagyományosan – és rendszeren az ortodox és konzervatív hitközségeknél – a nyilvános tóraolvasások alkalmával először kohanitát, ha ilyen nincs, akkor egy lévítát kell fölhívni a Tórához, s csak ezután lehet rabbit, illetve „egyszerű” zsidót. A főpapi áldást (áróni áldást) is elsődlegesen kohanitákkal mondatták, illetve mondatták ma is sok helyen.

7 A Tórában ugyanis az áll, hogy a férfiaknak ezeket magukra kell öltetniük. Ám az nincs kikötve, hogy a nők ezt nem tehetik – mutatnak rá a reformzsidók.

8 A Szim Salom Közösségben azt mondják, hogy náluk „mindenki maga állítja fel a saját hálácháját”. A hagyományos irányzatok ezen felhőrdülnek, mivel szerintük „nincs ilyen meg olyan háláchá”: egyféle háláchá (zsidó út) van, mégpedig az, amelyet Isten jelölt ki számukra. A neológ zsinagógába ellátogatókkal, a vallási-kulturális hagyományhoz visszatérőkkel szemben türelmes, bizonyos engedményekre is hajlandó rabbik és hitközségek távlati célja továbbra is a háláchá követése, lefektetett törvényeinek maradéktalan betartása marad.

társadalomba történő, egyre fokozódó asszimilációja, a szekularizáció növekedése, egyúttal az ezzel szinte párhuzamosan megjelenő (újra)vallásosodási igény, vagy legalábbis a hagyományok ápolásának igénye, mintegy az individuális bizonytalanságból fakadó gyökérkeresés utáni vágy kifejeződéseként.

Az egyéni késztetések, attitűdök és igények ezen túlmenően nagyon változatos képet mutatnak – a különböző régiók és személyek eltérő történelmi tapasztalata, társadalmi-kulturális helyzete okán.

A szekularizációs tézis alapján azt várhatnánk, hogy a modernizációs folyamat előrehaladásával csökken vagy hanyatlik a vallásosság, mégpedig oly módon, hogy egyre alsóbb társadalmi rétegek, végül a társadalom peremén lévők közé szorul vissza. Ugyanakkor azt tapasztaljuk, hogy mind többen – és a legkülönbélebb indíttatásból – lesznek újra vallásosak. Tomka Miklós (1996a) ezért úgy pontosítja a fenti tézist, hogy nem általában a vallásosság hanyatlott, hanem az egyháziasság, vagyis a központosított keretekhez és előírásokhoz igazodó vallásosság, de a „távozók” egy része „a maga módján vallásos” maradt. Közben sok új kis vallási mozgalom és intézmény keletkezett, ahol ismét felépülhetnek és kifejeződhetnek a kollektív identitások. Andorka Rudolf is rámutat arra, hogy a szekularizáción újabban már nem a vallások és az egyházak eltűnését, hanem inkább azok változását értjük – amely változás például tetten érhető a vallásos gondolkodásban megjelenő racionális elemek növekvő számában, új vallási csoportok megjelenésében, és a hívek vallási tevékenységeiben (pl. program- és közösségszervezésben, rítusokban) vállalt aktív szerepének erősödésében. (Andorka 1997: 552–553; vö. uő. 1991)

A rendszerváltozás alatt és után idehaza is szemtanúi lehettünk egy ilyesfajta (újra)vallásosodási hullámnak. Ez azonban – sem egyéni, sem közösségi szinten – nem jelenti egyszersmind a vallási-kulturális hagyomány teljes rendszerének felélesztését is.⁹ Ugyanez mondható el a hazai zsidóság – pontosabban a budapesti zsidóság bizonyos csoportjai¹⁰ – tekintetében is, amint ezt alátámasztják Kovács András és munkatársai (Kovács 2002), továbbá a zsidó vallási élet reneszánszát vizsgáló Papp Richárd (Papp 2005), illetve a zsidó tradícióhoz visszatérőket kutató Vincze Kata Zsófia (Vincze 2004) kutatási eredményei.

A rendszerváltozás szele a zsidó szellemi- és közéletben általában is pezsgést hozott. 1988-ban megalakult a magyar zsidóság világi szervezete, a Magyar Zsidó Kulturális Egyesület (MAZSIKE). Sokan életükben először csatlakozhattak zsidó közösséghez. A társadalmi változás okozta bizonytalanságban a zsidó gyökerek felkutatása, az identitáskeresés, az „új” közösség utáni vágy nem ritkán a zsidó tradíciókat őrző és ápoló vallási közösségek felé vette – kinél időlegesen, kinél tartósan – az irányt. Nyilvánvaló igény jelentkezett a kettős, magyar-zsidó identitás harmonizációjára – minthogy az erőteljes asszimiláció, szekularizáció, a pártalamsi rendszer, az antiszemitizmus illetve a Holocaust borzalmai miatti elfojtás, a zsidóságtól vagy a zsidó hagyományoktól való elfordulás a zsidó identitáselemeket zavarossá, kialakulatlaná, s a magyar identitáselemekkel sokszor összeegyeztethetetlené tette. A szekuláris világ változásaira és kívánalmaira érzékeny progresszív mozgalom ezt a harmonizációt deklarált céljai közé sorolta. A korábbi traumák feldolgozásán túl például kíván nyújtani arra, hogyan lehet pozitív zsidó identitást felépíteni a zsidó tradíció megismerésén, a zsidó vallási és kulturális életben való részvételen keresztül.

Tomka megállapítása szerint Magyarországon – a KSH 1994-es adatai alapján – „a felekezeti identitás az esetek egy ötödében nem vallási, hanem profán (és nem hívő) kulturális

9 Földvári Mónika így ír erről: „A vallásosság modern társadalmakban tapasztalt sokszínűségének egyik forrása, hogy az emberek sokféleképpen viszonyulnak, viszonyulhatnak a vallás mint kulturális rendszer egyes elemeihez a modern társadalmakban. Előfordulhat, hogy csupán a vallási kultúra, tanítás bizonyos elemeit fogadják el, esetleg a szertartások (is) vonzzák őket, de az is lehetséges, hogy elsősorban a közösségi oldal válik hangsúlyossá számukra.” (Földvári 2003:21)

10 A kutatások szerint a hagyományhoz való visszatérés budapesti és nem tömeges jelenség. (Kovács 2002: 32)

helymeghatározás” (1996b). Ez a Szim Salom Közösség esetében fordított arányban bizonyul igaznak: inkább a progresszív judaista közösséghez tartozás, s az irányzat értékeivel, ideológiájával való azonosulás teszi őket reformzsidókká, mintsem a konkrét vallásgyakorlat. (Az istentisztelet e közösségnél amúgy sem olyan gyakori, mint egy hagyományos hitközségnél: kétheti rendszerességgű, amelyet kiegészít a Szombat bejövételének hetenkénti, péntek esti közös köszöntése.) Továbbá, a közösségiség és a kollektív identitás-építés a vallási-felekezeti vonzás egyik legfontosabb eleme.

A közösséghez csatlakozók számára a zsidó kultúra közös tanulmányozása, a rítusok átélése, a zsidó közösséghez való tartozás élménye és a zsidóságról való – minden szempontból szabad – együttgondolkodás egy lehetséges út afelé, hogy „újonnan” talált zsidó identitásukat megtöltsék tartalommal, és átéljék annak pozitív töltetét.

Kovács András szerint (Kovács 2002a) az, hogy a rendszerváltozás után a zsidósághoz, illetve a zsidó tradícióhoz való viszonyában – a teljes elutasítástól a teljes elfogadásig tartó skálán – ki melyik viselkedési stratégia és identitásopció mellett tette le a voksát, nagyban függött korábbi stratégiájától, meglévő identitásstruktúrájától, generációs hovatartozásától, a hagyományos zsidósághoz fűződő viszonyától, az ehhez képest vett pozíciójától, a szekularizáció folyamatában elért helyzetétől. A stratégiaválasztást kisebb-nagyobb mértékben befolyásolta a kisebbségi helyzetből fakadó – gazdasági, társadalmi, szimbolikus, illetve pszichológiai – hátrányok, negatív stigmatizációk megszüntetésére vagy ellensúlyozására irányuló késztetés. (vö. Karády 1992, 1993, 2002) Kovács a választott stratégia alapján hat csoportot alakított ki, melyek a zsidó tradícióhoz való viszonyuk szerint osztályozva a következők: 1. a tradíció teljes hiánya; 2. tradíció-feladók; 3. tradíciótól távolodók; 4. szimbolikus tradícióőrök; 5. hagyományhoz visszatérők; 6. tradícióőrök. (A Kovács-féle tipológia jellemzését ld. Kovács 2002a: 17–36.)

Tereptapasztalataim azt mutatják, hogy a Szim Salom Közösség tagjainak többségére a közösséghez csatlakozás előtt az 1–3., most pedig természetesen az 5. kategória ismérvei jellemzőek, a többiek közül jó páran sorolhatók a 4. csoportba, és szinte alig valaki a 6. csoportba. (A hazai progresszív mozgalomban zajló átalakulások miatt jelen tanulmányban mellőzöm a pontos, számszerű adatok közlését.) Kovács úgy találta (uo.: 34), hogy a 4. csoport, vagyis a „szimbolikus tradícióőrök” esetén az „elfogadás” vagy „vállalás” stratégiája még a családra jellemző változókból következik, ám az 5. csoport, a „visszatérők” esetén már tudatos választásról van szó. A Szim Salom mikroközösségére nézve ezt egyfelől – a zsidó tradícióhoz való viszonyt a hagyományelemek megléte alapján kategorizálva – igaznak gondolom, másfelől viszont úgy vélem, hogy a reform irányzathoz csatlakozás a tradícióhoz való újfajta viszonyulást is jelez, illetve újfajta gyakorlatot indukál (az egyes hagyományelemek esetében is), ebből kifolyólag minden tag esetében – csoportbesorolásától függetlenül – tudatos választásnak tartom.

A hagyományos hitközségek – hazánkban is – aggódnak amiatt, hogy a reform irányzat tőlük csábítja el a híveket. Kutatási eredményeim alapján én nem így látom.

Egyrészt, más zsidó hitközségekben a progresszív judaizmus és a hazai reform közösség felé megmutatkozó ellenszenv tipikusnak mondható, amit az alábbi interjúrészletekkel szeretnék érzékeltetni:

„A reform mozgalom arra jó, hogy végre van valami, amiben az ortodoxia és a neológia képes egyetérteni: mindkettő elítéli.” – „Ha mindig engedünk, mindig lazítunk, mindig kevesebb törvényt tartunk be, akkor egy idő után megszűnik a zsidóság. Az ortodox zsidók azok, akik fenntartották a zsidóságot, éppen a törvények szigorú betartásával.” – „A nagy liberalizmus miatt majd egyre többen csat-

lakoznak a reformokhoz, s akkor a zsidóság elveszti a tradícióját. Nem marad semmi szilárd alap.” – „Ezek ott a Szim Salomban már nem is zsidók.”

Akadnak persze olyanok is, akik nem szimpatizálnak ugyan a reform irányzattal, de akceptálják létezését – mondván, elfogadják, hogy más ember másképp választ, mint ők. Mindamellett ők megmaradnak a hagyományos közösségeknél.

Másrészt, tapasztalataim szerint olyanokat vonz a reform mozgalom, akik más hitközségekhez amúgy sem csatlakoznának.

A nem hívők, a vallási értelemben nem zsidók, illetve a vegyes házasságban élők, de a tradíció iránt érdeklődők egy része számára a reform irányzat rokonszenvesebb a többi vallásos irányzatnál, mert befogadóbb. Azok viszont, akik autentikus élményre vágnak, inkább egy konzervatív vagy ortodox közösséghez mennek. A hagyományos zsidó vallási szervezetekben csalódottak új lehetőséget látnak a vallásosság megélésére a reformzsidó közösségben. Azok számára is vonzó a kis progresszív közösség, akiket a Holocaust ingatott meg vallásos hitükben, illetve akiket egyéb megrázó, antiszemita, diszkriminatív megnyilvánulások távolítottak el a zsidóságtól, de most már igényük támadt egy vallásos tevékenységet is végző, zsidó közösséghez tartozásra. A Szim Salom ugyanis a hagyományok megélésének személyes és nyugodt lehetőségét biztosítja, miközben nem várja el a vallásosság kinyilvánítását. Az emancipációval egyetértő nők és férfiak számára is rokonszenves az irányzat. Egyre több, zsidó hagyomány iránt érdeklődő, asszimilált és emancipált nő csatlakozik a közösséghez, mivel ők – elmondásuk szerint – a Magyarországon bevett irányzatok egyikében sem éreznék jól magukat, mivel ott a rítusokban nem a modern világi életben megszokott, vagy legalábbis elvárt egyenjogúsággal vesznek részt, hanem bizonyos korlátozások érik őket. Ezért számukra a Szim Salom Közösség egy lehetséges alternatívát nyújt. Különösen szimpatizálnak vele az értelmiségi nők, akik a tudományos életben is megszokták és elvárják az egyenjogúságot és a szabad gondolkodás jogát.

A vallásosak viszonya a reform mozgalomhoz attól függ, hogy mit várnak a vallástól. Akinek az az igénye, hogy a vallás legyen teljesen normatív rendszer, amelyhez lehet igazodni – tehát „aki számára a vallás eszköz” (Tomka 1999) –, annak a reform irányzat nagy valószínűséggel inkább taszító. Ellenben, aki számára a vallásosság az önmegvalósítás és az élet teljesebbé tételének módja, illetve aki nagyfokú gondolati szabadságot szokott meg, s ezt kívánja meg a vallásról való gondolkodásában is, a vallási törvények egyszerű követése helyett azok (egykori) céljának megértését célozza, és – felmérve saját prioritásait és lehetőségeit – egyéni szabályokat állítana föl magának (bizonyos hitelvek elfogadásán túl) – vagyis aki, Tomka Miklós szavaival, „aktív, alkotó, autonóm módon vallásos” (Tomka 1999) –, annak a reform irányzat vonzóbb lehet más irányzatoknál.

Nem kevés értelmiségi és fiatal számára a pozitív zsidó identitás felépítésének reményén túl a gondolati szabadság, valamint a megújulási mozgalmakban rejlő potenciál és dinamizmus miatt szimpatikus az irányzat. Kovács András is rámutat arra, hogy a fiatal generáció közül „sokan keresnek pozitív öndefiníciót saját zsidóságuk számára, amelyet aztán nyíltan vállalnak. Sőt, maga a nyílt vállalás is az identitásteremtés része” (Kovács 2002a: 38).

Jóllehet a progresszív mozgalommal egyre többen szimpatizálnak, a Szim Salom Közösség több mint 10 évig küzdött jogi és politikai elismerése hiányával, egyéni és intézményi ellen-szenvvel, elutasítással, illetve a társadalmi diskurzusból való kizártsággal. A reform közösség anyagi helyzete bizonytalan. Éveken át egy 2,5 szobás lakásban tartották összejöveteleiket (melyet 2006 nyarán – a ház lakóinak követelésére – el kellett hagyniuk). Egy saját zsinagóga megszerzése sok nehézségbe ütközik. Saját rítusaik szerint való temetkezésük jogi helyzete megoldatlan. A rituális fürdő szabad használata nincs biztosítva a számukra.

Egzsisztenciális problémáik rendezése végett 1998-ban a közösség autonóm tagozatként felvételét kérte a Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetségébe (MAZSIHISZ), minthogy a

kormányzattal való kommunikációt és az állami pénzek elosztását ez a neológ szervezet végzi. Ám kérelmüket elutasították. Erre a WUPJ magas rangú delegációt küldött Budapestre a progresszív judaizmus népszerűsítése és a Szim Salom legitimitásának elismertetése céljából.¹¹ Ennek hatására az ügy 2000 februárjában a MAZSIHISZ és a Budapesti Zsidó Hitközségek legmagasabb fóruma, vagyis a közgyűlés elé került, ahová azonban nem hívták el a Szim Salom képviselőit. A nemzetközi nyomásra a Magyarországi Rabbikar csupán annyi pozitívnak minősíthető gesztust tett, „*hogy a Szim Salom mozgalom azon tagjait, akik a zsidó vallási törvények szerint zsidók¹², testvéreinek tekinti, velük minden, a zsidóságot érintő politikai és társadalmi kérdésben együttműködni óhajt*”. Kinyilvánította ugyanakkor, hogy „*a Szim Salom mozgalom a tradicionális neológ hagyományoktól alapjaiban különbözik, ezért hitközségként nem ismerheti el, felvételét a MAZSIHISZ-be nem fogadhatja el*”.

A Szim Salom Közösséget végeredményben azzal az indokkal utasították el, hogy annak gyakorlata ellentétes a MAZSIHISZ alapszabályában foglaltakkal, miszerint az „*a Sulhán Áruch talaján áll*”. (A Sulhán Áruch a háláchá lefektetett törvényeinek gyűjteménye.) Az elutasítás tehát explicite a vallási reformok – fentebb már említett – tartalmi és formai elemeire vonatkozik. Háttérben azonban további tényezők, éspedig finánciális, intézményi okok, a „női rabbi” léte illetve az ettől való ódzkodás, a szerep-egalitárius szellemiség állnak, valamint a híveik elvesztésétől való félelem, akik esetleg liberálisabb közösséghez csatlakoznának. Sokan aggódnak a zsidóság, a zsidó tradíció „eltűnése”, a környező társadalomban való feloldódás, illetve a túlzott liberalizmus miatt.

A Szim Salom Közösség nem tehetett mást, minthogy saját kezébe vegye problémáinak megoldását. Nagy hangsúlyt fektetnek gazdasági és kulturális menedzsmentjükre: egzisztenciális helyzetük megszilárdítására, a közösségépítésre, az irányzat népszerűsítésére, valamint a magyarországi és külföldi zsidó szervezetekkel való kapcsolat kialakítására, ápolására. Kétségtelenné vált, hogy mindinkább igénybe kell venniük tagjaik egyéni kapcsolathálózatát is.

Állandó helyük és tevékenységeik költségeit tagdíjakból, adományokból és pályázati forrásokból biztosítják. A Magyar Zsidó Örökség Közalapítvány (MAZSÖK) több fronton nyújt a mai napig támogatást nekik. Hosszas küzdelmek, hazai és nemzetközi tárgyalások után a reform közösség 2004-ben úgy döntött, egyházként jegyezteti be magát, de meghagyja egyesületi státuszát is. Korábban vallási tevékenységet is végző egyesület voltak, 2004 decemberétől pedig külön világi és vallási entitással rendelkeznek: egyesületként és hitközségként is szerepelnek (Szim Salom Egyesület és Szim Salom Progresszív Zsidó Hitközség). Így mindkét minőségükben tudnak pályázni, továbbá tagjaik és szimpatizánsaik adójuk 1%-át kétszeresen utalhatják át nekik (1%-ot az egyháznak, 1%-ot az egyesületnek). Hírlevelük megjelenésének költségeit azóta részben a MAZSIHISZ-nél megpályázott és elnyert pénzből fedezik. – Első pillantásra ez meglepő. Ám ha tekintetbe vesszük, hogy a Szim Salomot vallási tevékenysége miatt, nem pedig mint zsidó egyesületet utasították el, már érthetőbb, miért kapják meg a MAZSIHISZ anyagi támogatását.

Taglétszámuk növelése érdekében a közösségi igényeket tartalmas programokon keresztül próbálják kielégíteni, miközben nyitnak a jövőbeli potenciális tagjelöltek, kiemelten az ifjabb

11 A WUPJ képviselői nyilatkozatukban a „*MAZSIHISZ döntését elfogadhatatlannak*” nyilvánították, és felhívták a figyelmet arra, hogy a Szim Salom egy világmozgalom része, mely közel kétmillió zsidót képvisel, így a legnagyobb zsidó közösség a világon. Leszögezték: a szövetség úgy véli, ha a MAZSIHISZ véglegesen elutasítja a Szim Salom felvételét, akkor az „*diszkriminációt jelent a reformzsidókkal szemben*”, s kilátásba helyezték, hogy ez esetben más nemzetközi zsidó és politikai szervezetekhez fordulnak. A nyilatkozat utolsó pontja így szól: „*A reform judaizmus is létfontosságú a magyarországi zsidóság számára. A többség nem ortodox, és nem is lesz az soha. Ezért a reform mozgalom jelentős szerepet játszik a zsidók hitének visszaszerzésében és megtartásában.*” Hozzá tették, hogy „*a progresszív és a neológ mozgalom felfogása között van néhány különbség, de reméljük, a MAZSIHISZ felismeri, hogy a neológ irányzat ugyanúgy alternatívája az ortodox judaizmusnak, ahogy a progresszív judaizmus, amely ugyanilyen jogon kellene, hogy befogadást nyerjen a szövetségbe.*”

12 Vallási értelemben az számít zsidónak, akinek édesanyja zsidó, vagy aki rabbinikus bíróság (bét din) előtt betért a zsidó vallásba.

generáció felé, és népszerűsítik a reform irányzatot. Beindítottak gyermek- és ifjúsági foglalkozásokat, szellemi és szabadidős műhelyeket. A közösség alapszabályban lefektetett célja a Holocaust okozta traumák kezelése – erre szerveződött egy szakember által vezetett terápiás csoport. A reform közösséghez csatlakozók egyre több ismeretet és élményt szeretnének szerezni a zsidó vallásról és kultúráról. Ezt hébertanfolyam, Tóra- és tanulókör, adott témájú vidéki táborok, beszélgetések támogatják – felejtethetlenné pedig egy elfogadó, barátságos zsidó közösséghez tartozás érzése és a zsidó ünnepek közösségben való átélése teszi. Az egyesület mind több fronton kíván élni a média adta lehetőségekkel. Zsidó újságokban (pl. a *Szombatban* és az *Új Életben*) jelentetik meg programjaikat, hírlevelüket havonta kiküldik a tagoknak és az érdeklődőknek, honlapjukon sok információ és külföldi reformközösségek linkjei érhetők el. A rabbinő előadásokat tart a progresszív judaizmusról a „házon” belül és kívül, vitaesteken vesz részt és tévészeretlést vállal (pl. az MTV *Kultúrház* című műsorában, 2005 augusztusában).

Amikor a rabbinőt egy kis beszélgetésre invitálták a Magyar Zsidó Kulturális Egyesületbe és a Bálint Zsidó Közösségi Házba, mindig odament hozzá egy-két érdeklődő, akik konkrétan rákérdeztek, mikor és milyen programra tudnak elmenni. Többen, még ha csupán csak a lelükben is, a reformzsidókkal szimpatizálva tértek haza.¹³

Újszerűségük okán a Marom Egyesület meghívta a rabbinőt más zsidó vallási irányzatok képviselőivel egyetemben az Erzsébet téri Gödör Klubban szervezett kerekasztal-beszélgetésre 2005 áprilisában. A többiek explicit módon vagy ironikus formában, de kifejezték elhatárolódásukat a rabbinótól és közösségétől. Az esemény mégis áttörést hozott: végre hajlandóak voltak leülni a rabbinóval egy vitadélután erejéig, még hozzá egy – még a Pesti Estben is – meghirdetett, nyílt fórumon. Ezzel tehát elindult a társadalmi diskurzus a reformzsidók és a zsidóság egyéb csoportjai között.

Egy szerencsés érdekegyezés okán bizonyos elismertségre tettek szert, és módjuk volt részt venni a 2005. november 17. és 20. között megrendezett „*Párbeszéd a zsidóságról*” című konferencián, ahol arra is lehetőséget kaptak, hogy reform istentiszteltet celebráljanak. Történt ugyanis, hogy 2005-ben 18 szervezet megalakította a MAZSIHISZ hegemoniáját megkérdőjelező Zsidó Közösségi Fórumot (ZSKF). Az alapítók úgy érezték, a hazai zsidóság sokszínűségét a MAZSIHISZ nem tudja és nem is óhajtja képviselni, így hát új összefogásra van szükség. A ZSKF-ben a Szim Salom olyan szervezetekkel is partnerkapcsolatba került, amelyek korábban őrizkedtek a velük való érintkezéstől.

A progresszív mozgalom célja nem is az, hogy a más irányzathoz tartozók akceptálják nézeteiket és szimpatizáljanak velük, hanem az, hogy elfogadják őket mint a zsidó vallási mező önálló entitását, ne zárják ki közintézményeikből, és ne akadályozzák – direkt vagy indirekt módon – a működésüket.

Folyamatban lévő kutatásom tárgyát képezi, hogy a hazai progresszív mozgalom céljai elérése érdekében kulturális és kapcsolati tőkéje, továbbá a különféle kötésekben rejlő erőforrások konvertálására milyen mértékben és hogyan lesz képes. Annyi már jól látszik, hogy az intézményi megoldások mögött sokszor valójában egyéni felajánlások és kapcsolatok húzódnak. Erre példa a helyiségek biztosítása különféle programjaikhoz (a Magyar Zsidó Kulturális Egyesületnél (1998), a Bálint Zsidó Közösségi Házban stb.), adományozás, berendezési és rituális tárgyak felajánlása, lobbitevékenység, valamint a ZSKF-fel való tárgyalás lehetőségé-

13 Egyik középkorú interjúalanyom elmesélte, hogy miután ateista (vagy annak mondható) feleségének beszámolt a Bálint Házban hallottakról, felesége így nyilatkozott: „igen, ez valami olyan, amihez érdemes lenne csatlakozni. Ahol akár még vallásos is tudna lenni.” // A Bálint Házban egy 71 éves asszony a következőket mondta Kelemen Katalin rabbinak: „Szeretettel gratulálok. Nagyon örülök, hogy itt lehettem. Egy csodálatos útba nyerhettem bepillantást – a vörös csillagos karácsonyfától a Szim Salom megteremtéséig. Végigkísérte az útját egy harmónia, de azt hiszem, mindannyian érezzük, hogy rengeteg harc is húzódott mögötte. Ön egy bátor ember.” // Egy 60 év körüli férfi pedig leszögezte: „Néhányan komoly problémát feszegettek a reformzsidókkal kapcsolatban. Na most, kérem, elvárjuk, hogy legalább a zsidóságon belül legyen tolerancia – az ortodoxok, a neológok és a reformisták között. Mert egy család vagyunk.”

nek és általában a nyilvánosságnak a megteremtése (programjaik zsidó lapokban való megjelenítése, meghívások, médiaszereplések kieszközlése).

Irodalom

- Andorka R. (1991): Vallásosság és egyházak a 20. században – fő tendenciák és nyitott problémák. *INFO-Társadalomtudomány*, 17. sz. 41–71. o.
- Andorka R. (1997): *Bevezetés a szociológiába*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Földvári M. (2003): A vallásosság típusai a mai magyar társadalom generációiban. *Szociológiai Szemle*, 2003/4. sz. 20–33. o.
- Karády V. (1992): A Shoah, a rendszerváltás és a zsidó azonosságtudat válsága Magyarországon. In: *Zsidóság, identitás, történelem*. (Szerk. Kovács M. M.–Yitzhak M. K.–Erős F.) Budapest: T-Twins Kiadó, 23–45. o.
- Karády V. (1993): Antisemitisme et stratégies d'intégration: Juifs et non-Juifs dans la Hongrie contemporaine. *Annales Économie, Société, Civilisation* 2: 239–264.
- Karády V. (1997): *Zsidóság – modernitás – polgárosodás*. Budapest: Cserépfalvi Kiadó.
- Karády V. (2002): *Túlélők és újrakezdők: fejezetek a magyar zsidóság szociológiájából 1945 után*. Budapest: Múlt és Jövő Lap- és Könyvkiadó
- Kovács A. (1992): Zsidó identitás és etnicitás. *Világosság*, 1992/4. sz. 280-291. o.
- Kovács A. (1999): *A modern antiszemitizmus*. (szerk. K. A.) Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó.
- Kovács A. (2002) *Zsidók a mai Magyarországon: az 1999-ben végzett szociológiai felmérés eredményeinek elemzése*. (szerk. K. A.) Budapest: Múlt és Jövő Lap- és Könyvkiadó.
- Kovács A. (2002a): Zsidó csoportok és identitásstratégiák. In: *uo.* 9–40. o.
- Kovács M. M.–Yitzhak M. K.–Erős F. (szerk.) (1992): *Zsidóság, identitás, történelem*. Budapest: T-Twins Kiadó.
- Löwy, M. (1988): *Rédemption et utopie. Le judaïsme libertaire en Europe centrale. Une étude d'affinité élective. «Sociology d'aujourd'hui»*. Presses Universitaires de France.
- Papp R. (2005): *Van-e zsidó reneszánsz? Kulturális antropológiai válaszlehetőségek egy budapesti zsidó közösség életének tükrében*. Múlt és Jövő Könyvek sorozat; Szociológia. Budapest: Múlt és Jövő Kiadó.
- Silverstein, A. (1994): *Alternatives to Assimilation: The Response of Reform Judaism to American Culture, 1840–1930*. «Brandeis series in American Jewish history, culture and life». New England, Hanover and London: Brandeis University Press.
- Szász A. (2002): *Parázs. A magyar asszimilált zsidóság útkeresése. I. Szim Salom Progresszív Zsidó Közösség*. Etnoregionális Munkafüzetek 87. (Sorozatszerkesztő A.Gergely A.) Budapest: MTA Politikai Tudományok Intézete Etnoregionális Kutatóközpont.
- Tomka M. (1992): Három vallásszociológiai kongresszus 1991 nyárutóján. *Szociológiai Szemle*, 1992/3. sz. 139–144. o.
- Tomka M. (1996a): A vallásszociológia új útjai. *Replika*, 1996. május/21-22. sz. (<http://www.c3.hu/scripta/replika/2122/tomka.htm>)

- Tomka M. (1996b): A felekezeti struktúra változása Kelet- és Közép-Európában. *Szociológiai Szemle*, 1996/1. sz. (<http://www.mtapti.hu/mszt/19961/tomka.htm>)
- Tomka M. (1999): A magyar vallási helyzet öt dimenziója. *Magyar Tudomány*, 1999/5. sz.
- Tomka M. (2000): *Vallásszociológia*. Jegyzet.
(http://www.fil.hu/uniworld/vt/szoc/tomka_1.htm)
- Vincze Kata Zsófia (2004): *Tradíció, emlékezés, értelmezés. Az egyiptomi kivonulás-történet értelmezése a mai budapesti zsidóság vallásos jelenségeiben*. Etnoregionális Munkafüzetek 94. (Sorozatszerkesztő A.Gergely A.) Budapest: MTA Politikai Tudományok Intézete Etnoregionális Kutatóközpont.